

22 km
107 C1
D3

Kamnik

Stein, Steyn, Camnich

Na križišču pomembnih poti, ki so z Gorenjske vodile na Štajersko in Koroško, in v zavetju fevdalčevega gradu se je v visokem srednjem veku razvil Kamnik. Njegovo ime srečamo v listinah prvič med leti 1143 in 1147.¹ Zelo verjetno je že v tem času začelo pod severovzhodno stranjo Malega gradu nastajati tržišče, na mestu, ki nosi zna-

čilno ime Stari trg. Vendar je nova dejavnost, ki so jo pospeševali takratni gospodarji Starega in Malega gradu grofje Andeški, v svojih začetkih zaživela le občasno, ob cerkvenih proščenjih itd.

Medtem ko je osnovno naselbinsko oporišče prvotnega tržnega naselja predstavljal andeški Mali grad, postane v poznem 12. stoletju iztočnica urbanističnega razvoja Kamnika prometna pot, ki se je pod Malim gradom razširila v obsežen tržni prostor, ob katerem so si novi naseljenci, kolonisti zgradili svoja bivališča z obrtnimi delavnicami in trgovinami.

Kamniški trg je po svojem značaju razširjena cesta in ne pravokotno oblikovan tržni prostor, kakršne poznamo iz Kranja, Radovljice ali Škofje Loke in številnih drugih mest in ki so se začeli pojavljati šele po letu 1200.² Tako tudi po obliki trga ugotavljamo zgodnji nastanek kamniške tržne naselbine, ki se pod oznako "forum" omenja na začetku 13. stoletja.³

Kamnik je mestne pravice dobil v 1. polovici 13. stoletja, ko se v listini iz leta 1229 omenjajo kamniški meščani (cives).⁴ Božo Oto-repec datira nastanek mesta v čas okrog 1220. Po tem letu se namreč začne na kamniških novcih, ki so jih od leta 1195 domnevno kovali na Malem gradu, pojavljati napis CIVITAS STEIN. Obenem pripominja, da se je to lahko zgodilo že prej.⁵ Upravičeno domnevamo, da je Kamnik kot upravni sedež andeških kranjskih posesti dobil mestne pravice pred Kranjem, ki so mu jih prav tako podelili Andeški in katerega meščani se omenjajo 1221.⁶ Po vsem tem lahko trdimo, da je Kamnik po urbanistični zasnovi in po času (verjetno ustne) podelitve mestnih pravic najstarejša načrtno ustanovljena meščanska naselbina na Gorenjskem in ena najstarejših v slovenskem prostoru. Sicer pa se Kamnik izrecno omenja kot mesto šele leta 1267 ("...in civitatibus nostris...").⁷

Začetek in izhodišče urbanističnega razvoja Kamnika predstavlja Glavni trg.⁸ V lahnem loku izpeljani stranici tržnega prostora se zlijeta v obeh mestnih vratih - na Klancu in v Grabnu. Po vsej ver-

jetnosti se je od Glavnega trga že zgodaj odcepil skoraj pravokotno potekajoči krak, današnja Maistrova, nekdanja Velika ulica.⁹ Ta se onkraj mostu čez reko Bistrico naveže na cesto, ki vodi skozi Tuhinjsko dolino na Štajersko. Najbrž je krak nastal že v 13. ali vsaj v začetku naslednjega stoletja, ob samem nastajanju mesta kot kažejo primeri podobne zgodnje širitve drugod. Rast mestnih naselij je v njihovi zgodnji fazi največja, kasneje se umirja, dokler se v času turških vpadov zaradi priliva prišlekov z dežele spet ne poveča. Nastanek Velike ulice je pomemben za oblikovanje mestnega tlorisa. Njen potek je prvotno podolžno urbanistično zasnovano Kamnika spremenil v pravokotno in s svojo razsežnostjo povsem zaprl dolino med starograjskim hribom na vzhodu in današnjimi Žalami na zahodu. Tako je naselbina dobila

značaj strateško pomembne dolinske pregrade oz. zapore. Na novo prometnico so se kasneje, posebaj od poznega 15. stoletja naprej, naslonile vzporedne ulice in zapolnile druge proste površine mesta. Ko je bil konec 15. stoletja ustanovljen frančiškanski samostan, se je na severni strani mesta razvila vzporednica Glavnemu trgu - današnja Samostanska ulica. S tem je bil urbanistični razvoj z obzidjem obdanega jedra naselbine v glavnem končan.

Obzidje je v srednjem veku predstavljalo nepogrešljiv del mestne naselbine. S podelitvijo mestnih privilegijev so mesta dobila tudi pravico zgraditi ustrezne obrambne naprave. Trgi običajno pravice do obzidja niso imeli, čeprav pri nekaterih ugotavljamo preprostejše oblike obrambe (npr. Železna Kapla, Mokronog, verjetno tudi Tržič ali Radovljica v 14. stoletju). Za varstvo tržanov so v času turških vpadov nemalokrat skrbeli tabori, zgrajeni okrog cerkva. Tudi mesta so se v začetku morala večkrat zadovoljiti s preprostejšimi oblikami obrambe, saj je gradnja obzidja s stolpi, jarki in zidanimi mestnimi vrati za mlado naselbino pomenila velikanski strošek. V Kamniku se sicer že leta 1232 omenjajo vrata na Šutni,¹⁰ vendar ne vemo, ali so bile te zgodnje obrambne naprave zidane ali le sestavljene iz palisad, t.j. iz priostrenih kolov in zavarovane z jarki in nasipi. Slednje bi lahko potrdila najdba lesenih kolov na različnih krajih mesta, skupaj z odkritjem ostankov mestnega jarka v ozadju

meščanskih hiš na zahodni strani mesta.¹¹ V 14. stoletju se vse bolj množijo omembe mestnih vrat, leta 1391 celo skupaj z obzidjem.¹² Vsa ta poročila pričajo o že izdelanih obrambnih napravah, ki so nastale najkasneje v poznem 14. stoletju.

Leta 1423 se prvič omenja cerkev sv. Jakoba ob mestnem obzidju. Cerkev so v mestni utrdbeni sistem vključili skupaj z novoustanovljenim frančiškanskim samostanom konec 15. stoletja.¹³ V okvir teh poznih razširitev obzidja spada tudi zidava t.i. Trucurna, od koder je linija obzidja sledila skalnatemu hribu nad današnjo potjo na Žale, se strmo spustila do mestnih vrat na Klancu in se na južni strani po stari trasi vključila v obrambni sistem Malega gradu in na njegovem vzhodnem zaključku prečila stara Briška vrata, v primerni od-

daljenosti sledila toku Bistrice in se mimo mestnih vrat ob Bistrici in velikega okroglega ogelnega stolpa, zgrajenega verjetno v času turških vpadov, navezala na obrobje današnje Tomšičeve ulice, nato pa se skozi vrata na Grabnu usmerila proti zahodu do frančiškanskega samostana in cerkve.

Zunaj obzidja, ob Bistrici in njenih umetno izpeljanih rokavih se že od samih začetkov mesta srečujemo z delavnicami obrtnikov, ki so pri delu uporabljali vodo.

Dokaj zgodaj se začno onstran utrjenega mestnega jedra pojavljati tudi večje naselbinske enote, kot so Šutna, Novi trg ali kasneje Graben.

Jugozahodno predmestje Kamnika Šutno srečamo v listinah že zgodaj. Zemljišče, na katerem leži na-

selje, je omenjeno v listini iz leta 1232.¹⁴ Takrat so na Šutni sezidali mestni špital in ob njem Marijino cerkev, ki je kmalu postala župnijska namesto njene prafarne prednice v Mevljah. O neki strnjeni in kolonizacijsko urejeni naselbini v tej zgodnji dobi na tem prostoru še ne moremo govoriti. To se je zgodilo kasneje, ko se je v času turške nevarnosti in po znanem cesarjevem odloku iz leta 1478, da je mogoče med meščane sprejemati tudi kmečke podložnike, mesto tako napolnilo, da je bilo treba prišlekom poiskati druge možnosti za naselitev. Tako je na zemljišču, razdeljenem na enake dele, zrastle novo šutensko naselje s hišami, verjetno še lesenimi,¹⁵ trio-snega renesančnega tipa. Za varstvo naseljencev pred vpadi Turkov je skrbel tabor, zgrajen okrog šutenske cerkve.

Novi trg, ki se v virih omenja že leta 1402,¹⁶ je rabil kot razbremenilni trg na levem bregu Bistrice, povezan z mestom po lesenem mostu. Že od 15. stoletja se na tem trgu omenjajo številne usnjarske in čevljarke delavnice, mlin in valjar na za sukno.¹⁷

Predmestje Graben se je v današnji obliki razvilo mnogo kasneje kot Šutna,¹⁸ čeprav njegovo ime zasledimo v virih že leta 1431.¹⁹ Oznaka naselja se navezuje na obstoj mestnega obrambnega jarka v neposredni bližini. Naselje je bilo prometno vezano le na cesto proti Stranjam in dolini Črne ter za naselitev manj privlačno kot Šutna, čez katero je tekel ves promet, ki ga je sprejemalo mesto. Podobno kot na Šutni, je bilo tudi na grabenski strani mesta zemljišče na prehodu iz 18. v 19. stoletje razdeljeno na enakomerne dele in večinoma v 19. stoletju pozidano z obstoječimi hišami.²⁰ Med hišami, o katerih smo govorili že v uvodu, najbolj izstopa nekdanja Seydlova hiša (Glavni trg št.23). Bogat izgled je imela tudi Mestna hiša s stolpičem na strehi in lopo ob fasadi,²¹ vendar je leta 1805 pogorela in prepustila prostor nekdanjemu Prosvetnemu domu oziroma današnjemu trgu na križišču Maistrove ulice in Glavnega trga.

Cene Avguštin

¹ F. Kos, *Gradivo IV.*, št. 195, str. 113.

² E. Klebel, *700 Jahre Stadt Villach*, Villach, 1940.

³ Fr. Kos, *Gradivo IV.*, št. 755, str. 379; Božo Otorepec, *Doneski k Zgodovini srednjeveškega Kamnika, Kamnik 1229-1979*, Kamnik 1985, str. 19 (v nadaljevanju Doneski); B. Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, Ljubljana 1998, (v nadaljevanju Pečati in grbi), str. 51/prim. Op.7.

⁴ V listini l. 1229 se omenjajo kamniški meščani ("...civium steynensium") in s tem posredno tudi mesto. F. Kos, *Gradivo V*, št. 507, str. 253.

⁵ B. Otorepec, Doneski, str. 19; *Pečati in grbi* str. 51, 52.

⁶ M. Kos, *Gradivo za historično topografijo Slovenije*, Ljubljana, 1975, (v nadaljevanju: GHTS), str. 283.

⁷ B. Otorepec, Doneski, str. 19; *Pečati in grbi*, str. 52.

⁸ M. Kos, *GHTS*, str. 244. Omembo Glavnega trga srečamo v listinah šele v 14. stoletju, ko se omenja na trgu/auf dem markt hiša Tomaža Cendela ali "an dem placz". M. Kos, *GHTS*, str. 247. B. Otorepec, *Doneski*, str.21.

⁹ Veliko ulico ("in der grossen gassen") zasledimo v virih razmeroma pozno, leta 1465, M. Kos, *GHTS*, str. 247.

¹⁰ B. Otorepec, *Listina iz 1232 in starejša zgodovina Kamnika, Kamnik 1229-1279*, str. 23-32, (v nadaljevanju: Listina); B. Otorepec, *Pečati in grbi*, str. 52.

¹¹ E. Cevc, Kamniti mestni obrambni jarek, *Kamniški zbornik 6*, 1960, str. 89.

¹² M. Kos, *GHTS*, str. 247.

¹³ M. Kos, *GHTS*, str. 250.

¹⁴ B. Otorepec, *Listina iz leta 1232 in starejša zgodovina Kamnika, Kamnik 1229-1979*, str. 23-32.

¹⁵ V sedanjih meščanskih hišah na Šutni do zdaj ni bilo mogoče ugotoviti nobenih arhitekturnih členov, ki bi bili starejši od 18. oz. 19. stoletja. Vendar se hiše, zgrajene v tem času, v svoji okvirni tlorisni obliki še vedno podrejajo staremu konceptu.

¹⁶ M. Kos, *GHTS*, str. 248

¹⁷ Prim. B. Otorepec, *Doneski*, str. 21.

¹⁸ Graben pred načrtno poselitvijo nam kaže votivna podoba Kamnika iz leta 1779 v cerkvi v Zakalu.

¹⁹ M. Kos, *GHTS*, str. 248.

²⁰ Na votivni sliki iz cerkve v Zakalu iz l. 1779 je na področju Grabna opaziti le nekaj posameznih lesenih in zidanih hiš.

²¹ Prim. votivna slika mesta iz l. 1779 v cerkvi na Zakalu.